

Ἡ συγγραφή τοῦ Ἀ. Χρυσοβέργη, ἥς τὸ πλουσιώτατον παρά τὴν φειδωλὴν βραχυλογίαν περιεχόμενον καὶ ἡ ἀδεῆς καὶ εὐτολμος παρρησία δικαιούται νὰ ἐπιούρη τὸν ἀνεπιφύλακτον τοῦ μελετητοῦ ἔπαινον καὶ ἐγκωμισσμόν, θέτει πρὸς συζήτησιν σοβαρῶτατον πρόβλημα. Πᾶς τις μετὰ τὴν ἀνάγνωσίν της θὰ διερωτηθῆ, ἂν εἶναι κατορθωτὴ ἡ ἐπαναφορὰ τῆς παλαιᾶς ἑλληνικῆς προφορᾶς. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ παρ' ἡμῖν περὶ τοῦ γλωσσικοῦ φαινομένου σήμερον δεσπόζουσαι δοξασαὶ τυγχάνουν λίαν καθυστερημέναι, οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον μετακινηθεῖσαι ἀπὸ τὰς φυσικοκρατικὰς ἀντιλήψεις, αἱ τινες ἐδιδάσκοντο κατὰ τὸ 1860 ἀπὸ τὸν γερμανὸν γλωσσολόγον Schleicher, θὰ δυσκολευθῶμεν νὰ δώσωμεν καταφατικὴν εἰς τὸ τεθὲν ἐρώτημα ἀπάντησιν. Ἐὰν ὅμως ἐξ ἀντιθέτου ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν ἐπιτευχθεῖσαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης πρόοδον, οὐδὲν δικαίωμα ἔχομεν νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἔξω τῆς πραγματικότητος τὸ προβλλόμενον αἴτημα. Πρὸ ἡμῶν πρόκειται τὸ παράδειγμα τοῦ νεαροῦ Κράτους τοῦ Ἰσραήλ, εἰς τὴν ἐστίαν τοῦ ὁποίου ἐπετελέσθη τὸ θαῦμα τῆς ἀναβιώσεως τῆς παλαιᾶς Ἑβραϊκῆς. Αἱ γλῶσσαι, ἐπειδὴ δὲν εἶναι γεννήματα τῆς φυσικῆς καὶ βιολογικῆς τάξεως ἀλλὰ δημιουργήματα τοῦ πνεύματος, δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ διακρίνωνται εἰς ζώσας καὶ νεκράς, ἐφ' ὅσον τὸ πνεῦμα οὐδέποτε ἀποθίῃσκει. Βάσις τῆς διαίρεσεώς των πρέπει νὰ λαμβάνεται τὸ γενοῖς τῆς χρησιμοποίησεως ἢ τῆς μὴ χρησιμοποίησεως των. Τα συστηματικῶς κατόπιν ἐνδελεχοῦς πνευματικῆς προσπάθειας ἀπαρτισθέντα γλωσσικὰ συστήματα ἀνήκουν εἰς τὸ ἀντικειμενικοποιημένον πνεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατόν νὰ ἐμφυσηθῆ ζωὴ ἀπὸ τὸ ζῶν πνεῦμα. Ἀπαιτεῖται κατὰ ταῦτα παρά τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς «πνεῦμα πρόθυμον», διὰ νὰ ἐπιχειρηθῆ ἐν ἐγχείρημα εἰς τόσον μέγαν βαθμὸν μεταγαλειώδεις καὶ πνευματικόν. Ἐρωτᾶται ὅμως: ὑπάρχει σήμερον ἐντὸς τοῦ ἀντιπνευματικοῦ καὶ βαρβαροφώνου ὀρυμαγδοῦ τὸ ζωοποιῶν πνεῦμα; Ἐνῶ εἰς τὰς Δυτικὰς χώρας εἰς τὰ φροντιστήρια τὰ λειτουργοῦντα εἰς τὰς Πανεπιστημιακὰς σχολὰς τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν ἀκούεται κατὰ τὰς ἐπιστημονικὰς συνδιαλέξεις ἡ λατινικὴ γλῶσσα, εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἠώρον οὐδέποτε κατωρθώθη νὰ συσταθῆ σπουδαστήριον εἰς τὸ ὁποῖον νὰ λαληθῆ ἡ ὀρχαία ἑλληνικὴ. Ὅλοι φιλοτιμοῦνται, τρέμοντες μὴπως θεωρηθῶν «καθυστερημένοι», νὰ συντελέσουν τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν ἀπομάκρυσιν ἀπὸ φραστικῆς μορφᾶς ὑπομιμησκούσας τὴν ἀρχαίαν φωνήν. Μίαν μόνον φορὰν ἐπεχειρήθη νὰ χρησιμοποιηθῆ εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Κυδωνιῶν ἡ ἀρχαία διάλεκτος ὡς ὄργανον συνδιαλέξεως. Τοῦτο ὅμως ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ ἐπιούρουν εἰς ἑαυτοὺς οἱ μεγάλοι ἐκείνοι τοῦ Γένους Διδάσκαλοι τὰ σκῶμματα καὶ τὰς λοιδορίας. Ἐνώπιον μιᾶς τοιαύτης καταστάσεως δὲν πρέπει νὰ ἐγκαταλείπη ἡμᾶς ἡ ἐλπίς. Ἡ ἔκδοσις τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀ. Χρυσοβέργη εἶναι σημεῖον τὸ ὁποῖον δηλοῖ ὅτι ἡ κατολιθωσις φθάσασα εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα τῆς πτώσεως κατέστησεν ἐντόνως συνειδητὴν τὴν ἀνάγκην τῆς πρὸς τὰ ἄνω πορείας.

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ

***

ΑΠ. Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, *Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Ἑλληνισμός*, Ἀθήναι, 1963, 1—379.

Ἄν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, περιερχόμενος πρὸ τοῦ θανάτου εἰς κατάστασιν ἐκστάσεως καὶ ἀναμιμνησκόμενος τῶν κ η ρ ω ν τοῦ προγόνου αὐτοῦ Ἀχιλλέως, ἐπανελάβανεν δι' ἑαυτὸν τὸν Ὀμηρικὸν στίχον

᾽Ωλετο μὲν μοι νόστος, ἀτὰρ κλέος ἄφθιτον ἔσται (1),

1) Ὁμ. Ἰλ. Ι. 413.

τοιαύτη τις πρόσρρησις θά ἀπέβανεν ἀψευδестаτή Ἡ περὶ τούτου δὲ ἀπόδειξις θά ἠδύνατο να προέλθῃ καὶ μόνον ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φερομένων ἐν τῇ διεθνεί βιβλιογραφίᾳ δημοσιευμάτων περὶ τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός.

Ἐνεκα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σχετικῶς παλαιότερων δημοσιευμάτων, θά ἐνόμιζε τις ὅτι τὸ ὄλον περὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου θέμα ἔχει ἐξαντληθῆ οὕτω δὲ θά ἔβλεπεν εἶτα μετὰ τινος ἀπορίας νὰ προστίθενται συνεχῶς εἰς τὰ παλαιότερα νέα δημοσιεύματα. Τὸ πρῶγμα ὁμως τοῦτο κατ' ἀλήθειαν δὲν εἶναι περιεργον, διότι τὸ μέγεθος τοῦ ἔργου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἡ μέχρι τῶν ὁρίων τοῦ ὑπερφυσικοῦ ἀνατεινούσα προσωπικότης αὐτοῦ, ἐπιτρέπουν νέας θεωρήσεις καὶ συνθέσεις καὶ ἐρμηνείας. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀντίληψις ὅτι συγγραφεὺς τις δὲν κατῴρθησε νὰ ἀναχθῆ μέχρι πλήρους καὶ κατ' ἀκριβῆ ἀξίαν παραστάσεως καὶ ἐρμηνείας ἔργων μεγάλων, ἀποτελεῖ δύνανσιν ἐλκύνουσαν συνεχῶς νέους μελετητὰς καὶ τρέπουσαν αὐτοὺς εἰς συγγραφικὴν ἀμίλλαν.

Εἰς τὰ νεώτερα περὶ Μ. Ἀλεξάνδρου δημοσιεύματα ἀνήκει καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἀπ. Δασκαλάκη δημοσιευθὲν βιβλίον «ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Ἑλληνισμός», τοῦ ὁποῦ ἡ πρώτη ἀξία προέρχεται ἀπὸ τοῦ ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ ἐλληνικὴν συμβολὴν εἰς τὴν διεθνῆ βιβλιογραφίαν περὶ θέματος παρρουσιάζοντος, πλὴν τοῦ γενικοῦ ἐπιστημονικοῦ, καὶ ἐιδικόν, ἐλληνικόν, ἐνδιαφέρον. Τὸ αὐτὸ βιβλίον ἔχει ὡς ὑποκείμενον τὴν ἐξέτασιν τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἀπὸ πολλῶν πλευρῶν αἱ ὁποῖαι, θεωρούμεναι καὶ ἀναλυόμεναι, μαρτυροῦν ὅτι ἄλλοτε μὲν γνωρίσματα τοῦ χαρακτήρος, ἄλλοτε δὲ αἱ κινούσαι πρὸς ἔργα καὶ διελαύνουσαι τοῦτα ἰδέαι καὶ δυνάμεις εἶναι κατὰ τὸν τύπον αὐτῶν ἐλληνικά.

Τὸ ὄλον βιβλίον ἀποτελεῖται ἐξ ἐννέα ἐπι μέρους μελετῶν, ἐκ τῶν ὁποίων πρώτη, κατὰ σειρὰν καὶ σημασίαν εἶναι «ἡ νεότης τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου» (σ. 17—48). Περιλαμβάνει δὲ αὕτη τὰ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ἀγωγῆς ἡ ὁποία, ὡς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐκτίθεται, δεικνύει ὅτι παραλλήλως πρὸς τὸν πλουτισμὸν τοῦ ὑπερφυοῦς ἐκείνου νοδὸς διὰ γνώσεων, ἐγένετο καὶ γαλούχησις τοῦ παιδὸς δι' ἐλληνικῶν παραδόσεων. Διὰ τοῦτο, ὁ ἀπὸ πατρὸς μὲν Ἡρακλείδης, ἀπὸ μητρὸς δὲ Αἰακίδης ἐδιδάχθη πάντα ὅσα ὑπὸ τοῦ θρύλου καὶ τῆς παραδόσεως ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Ἀχιλλέα καὶ ἐφιλοτιμεῖτο ὅπως πράττῃ κατὰ τὰ προγονικά ταῦτα πρότυπα. Ἀπὸ τῆς ἀγωγῆς δὲ ταύτης διέπεται καὶ κατευθύνεται καὶ προσδιορίζεται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἡ καθόλου διαγωγὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἡ ἐκτιθεμένη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εἰς ἐπομένως μελέτας, ὡς «ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ Ἑλληνες» (σ. 49 | 76), «ἡ Ἑλληνικὴ παράδοσις τοῦ κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγῶνος» (σ. 215—256), «τὸ Ἑλληνικὸν φρόνημα κατὰ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀσίας» (σ. 257—256), «οἱ θεοὶ τῆς Ἑλλάδος ὀδηγοῦν τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὰς Ἰνδίας» (σ. 295—316), «ὁ Ἑλλην βασιλεὺς καὶ ἡ παγκόσμιος κυριαρχία» (σ. 317—336), «τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ ἀρχαίου κόσμου» (337—361).

Διαρκεστέρα, ἀλλὰ καὶ ἐμφανεστέρα παντὸς ἄλλου ἦτο ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου, τὴν ὁποῖαν ὁ Μ. Ἀλεξάνδρος ἐνόμιζε καὶ ὠνόμαζε κατὰ τὸν Πλούταρχον «τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς ἐφόδιον» (Ἀλέξ. 8. 2). Διὰ τοῦτο ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι «ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας ἐλάτρευε καὶ ἐθαύμαζε τὸν θεωρούμενον ἀπὸ μητρὸς προγονοῦ Ἀχιλλέα, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐφλέγετο πάντοτε ἐκ πόθου νὰ ὁμοίωσιν εἰς τὴν μορφήν καὶ τὰς πράξεις. Εἰς δὲ τὴν Ἰλιάδα ἀνεγίνωσκεν ἀπλήστως καὶ ἀπεστήθιζε τὰ θρυλικά κατορθώματα, τὰς γενναιοψύχους πράξεις καὶ τοὺς γενναιοφρονες λόγους τοῦ Ἀχιλλέως» (σ. 37). Πράγματι δὲ εἰς πολλὰς περιπτώσεις ὁ Ἀλέξανδρος, λέγων ἢ πράττων, ὑπομιμνήσκει λόγους καὶ πράξεις οὐ μόνον τοῦ Ἀχιλλέως, ἀλλὰ καὶ ἄλλων Ὀμηρικῶν ἡρώων.

Αἱ δύο ὑπόλοιποι μελέται, ἐκ τῶν περιλαμβανομένων εἰς τὸ αὐτὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ Δασκαλάκη («ἡ θεοποίησις τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἀσίᾳ», σ. 77—160, «τὰ σχέδια Ἑλληνοασιατικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ἀντίδρασις ἐν Ἑλλάδι», σ.

161—214), αναφέρονται κατά τὸ πλεῖστον εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Κατὰ τὴν διαπραγματεύσειν τῶν θεμάτων αὐτῶν ὁ συγγραφεὺς, ἀφορμώμενος ἀπὸ συγκεκριμένων πράξεων, ὑποβάλλει αὐτάς εἰς κριτικὴν ἐπεξεργασίαν διὰ νὰ ἀνεύρη καὶ προσδιορίσῃ τὰ πολιτικὰ αἵτια. Οὕτως, ἡ μὲν θεοποίησις τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀποδίδεται εἰς τὴν ἀνάγκην ὅπως οὗτος ἐμφανισθῇ ὡς ἐθνικὸς ἡγεμὼν, αἱ δὲ εἰς Βαβυλῶνα θυσίαι ἐρμηνεύονται ὡς δεῖγμα σεβασμοῦ πρὸς τὴν θρησκείαν τῶν κατοίκων, χρήσιμον διὰ τὴν ἀφοσίωσιν αὐτῶν εἰς τὸν νέον ἡγεμόνα. Ἐπίσης διαπιστοῦται ὅτι ἡ δι' Ἑλλήνων ἐπιβολὴ τοῦ κράτους καὶ ἀσκήσις ἐξουσίας ἐπὶ τοσούτων λαῶν ἦτο ἀδύνατος. Κατὰ ταῦτα δέ, ἀφοῦ ἡ αὐτοκρατορία δὲν ἠδύνατο νὰ προσλάβῃ καθαρὰν Ἑλληνικὴν μορφήν, ὁ Ἀλέξανδρος ἐχρησιμοποίησε παλαιὰ Ἀσιατικὰ σχήματα διοικήσεως. Ἀλλά, ὡς παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς, «ὁ Ἀλέξανδρος, παρὰ τὴν νέαν θέσιν του ἐν Ἀσίᾳ ὡς κατακτητοῦ ἠπείρων καὶ κυριάρχου λαῶν, παρὰ τὴν ριζικὴν μεταβολὴν πολιτικῶν στοχασμῶν καὶ σχεδίων διακυβερνήσεως, παρέμεινεν Ἑλληνας καὶ ἐκυριαρχεῖτο ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ φρονήματος» (σ. 340).

Κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν ὄλων τῶν περὶ Μ. Ἀλεξάνδρου θεμάτων ὁ συγγραφεὺς εἰσδύει εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ πρωταγωνιστοῦ, ἵνα προσδιορίσῃ τὰ συναισθήματα τῶν ὁποίων ἡ μορφή δὲν ἔχει καθολικόν τινα, πανανθρώπινον, τύπον, ἀλλ' εἶναι εἰδική, οἷα διεπλάσθη ἀπὸ τῶν παιδικῶν χρόνων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν Ἑλληνικῶν θρύλων καὶ παραδόσεων καὶ γενικώτερον Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ συμπεραίνει ἐν τέλει ὅτι «τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος δὲν θὰ ἐπεχειρεῖ, οὐδὲ θὰ διεννοεῖτο ποτὲ νὰ ἐπιχειρήσῃ, ἂν ἡ ἑλληνικὴ συνείδησις, ἡ ἑλληνικὴ, ἐθνικὴ καὶ οἰκογενειακὴ παράδοσις, ἡ ἑλληνικὴ μόρφωσις, δὲν διέπлатτον ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τὸν ψυχικόν του κόσμον καὶ δὲν διήνοιγον τοὺς ὑψηλοὺς ἐκείνους πνευματικὸς ὀρίζοντας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκινήθη ἡ μεγαλουργὸς του διάνοια» (σ. 361). Τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο τοῦ συγγραφέως εἶναι σύμφωνον καὶ πρὸς τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν, κατὰ τὸν μέγαν τοῦ Ἀλεξάνδρου διδάσκαλον, τὸν Ἀριστοτέλη, ἔχει διὰ τὴν παιδείουσιν οὐ μόνον ἡ φύσις καὶ ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔθος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

***

ΔΕΥΤΕΡΗ ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ, *Ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν, Ἐπιγράμματα (Πρόλογος—Ἀρχαῖο κείμενο—Μετάφραση—Σχόλια)*.

Τὸ ὑπὸ κρίσιν βιβλίον, σχήματος 8ου τοῦ 0,75×100, ἀποτελεῖται ἐκ σελίδων 112, πλὴν τῶν τοῦ ἐξωφύλλου. Ἔχει ἐκτυπωθῆ μετ' ἐπιμελείας ἐπὶ χάρτου ἀρίστης ποιότητος, περιλαμβάνει δὲ πρόλογον καὶ τὸ κείμενον μετὰ μεταφράσεως ἐπιτυμβίων ἐπιγραμμάτων Ἀντιπάτρου τοῦ Σιδωνίου, Παύλου τοῦ Σιληνταρίου, Δαμαγήτου, Μελεάγρου, Τυλλίου τοῦ Λαυρέα, Ἀντιπάτρου τοῦ Θεσσαλονικέως, Ἐρυκίου, Ἀλκαίου, Σιμίου, Διογένους τοῦ Λαερτίου, Καλλιμάχου, Ξενοφάνους τοῦ Κολοφονίου καὶ ἄλλων ὀλιγώτερον γνωστῶν ἐπιγραμματοποιῶν τῆς Ἀλεξανδρινῆς καὶ Βυζαντινῆς περιόδου.

Εἶναι λίαν παρήγορον τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπ' ἐσχάτων παρατηρεῖται εὐρεία κίνησις πρὸς παρουσίαν μιᾶς ἀγνώστου εἰς τὸ πολὺ κοινὸν λογοτεχνικῆς παραγωγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Διὸ καὶ εἶναι ἄξιος συγχαρητηρίων ὁ συλλογεὺς καὶ μεταφραστὴς τῶν ἀρχαίων ἐπιγραμματοποιῶν. Τὰ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν δημοτικὸν λόγον μεταγλωττιζόμενα καὶ σχολιαζόμενα ἐπιγράμματα ἔχουν ἐπιλεγῆ μετ' ἀξιεπαίνου προσοχῆς, ἡ δὲ φρονιτὶς νὰ παρουσιάσῃ τοσαύτην ποικιλίαν ποιητῶν κατὰ χρονικὰς ἐποχὰς τόσον διαφόρους εἶναι πρὸς τιμὴν τοῦ σ. ἀναλαμβάνοντος τὸ ἐπιμοχθον ἔργον ν'